

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

ТКАЛЯ Олена Вікторівна

УДК 340.11:(342.534.2+347.174)

**ПРАВОВИЙ ІМУНІТЕТ В УКРАЇНІ:
ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
ОБОРОТОВ Юрій Миколайович,
Одеська національна юридична академія,
проректор з наукової роботи,
завідувач кафедри теорії держави і права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
КОЗЮБРА Микола Іванович,
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»,
завідувач кафедри державно-правових наук;

кандидат юридичних наук, доцент
КРАВЧУК Микола Володимирович,
Тернопільський національний
економічний університет,
завідувач кафедри теорії
та історії держави і права,
Український вільний університет,
доктор права

Захист відбудеться «__» _____ 2010 р. о __ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий «__» _____ 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.Р. Біла-Тіунова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Генезис держави, права і суспільства новітньої історії їх розбудови пред'являє вимоги до аналізу юридичних реалій, які є плацентарним зв'язком між зазначеними феноменами. В умовах розбудови правової держави окремої уваги вимагають правові інституції, які, по-перше, пов'язуються із здійсненням вагомих публічних функцій міжнародного, державного і громадського характеру, по-друге, мають міжгалузевий характер, що автоматично виводить їх дослідження на теоретичний, „надгалузевий” рівень, по-третє, випадають із загальної сентенції правового регулювання своїм особливим, відмінним від загальних положень характером. Одну з таких інституцій, яка репрезентує ознаки публічних функцій, знайшла своє втілення в різних галузях права і пропонує вихід за рамки встановлених правил регулювання суспільних відносин, слід визнати вилучення у формі правових імунітетів.

Теоретичне дослідження міжгалузевого феномена, яким є правовий імунітет, що набув значного поширення в різних сферах та галузях права, зокрема таких як міжнародне, конституційне, кримінальне, адміністративне, цивільне, процесуальне право, дає можливість визначити адитивні ознаки правових імунітетів та створити умови для подальшої оптимізації вітчизняної правової політики. Необхідно обґрунтувати використання нормативних вилучень імунітетного характеру під час формування правових встановлень на підставі наукового розроблених критеріїв, підходів до процесу правотворчості та реалізації права. Формування узагальнюючого знання про правові імунітети створює підстави для подолання певної галузевої обмеженості в дослідженні цієї правової реалії, зміст якої виходить за межі окремих сфер та галузей права.

Розвиток наукових поглядів на правові імунітети, тенденції сучасного розвитку права в умовах постмодерну свідчать про подальше застосування правових імунітетів у процесі створення особливого правового статусу суб'єкта права, вимагає однозначного визначення форм проявів правових імунітетів. Теоретичне дослідження цього питання забезпечить переведення тональності наукових дискусій у конструктивну площину, коли мова йтиме про зміст і перспективи подальшого застосування імунітету суддів та народних депутатів. Знання про форми правових імунітетів дає можливість вести дискусію не стосовно скасування правового імунітету щодо осіб, які здійснюють державні і громадські функції публічного характеру, а стосовно їх оптимізації згідно з функціональним характером правових імунітетів.

Деякі питання, розглянуті в дисертації, були предметом дослідження науковців, проте необхідність звернення до теоретичного аналізу правових імунітетів обумовлена цілою низкою обставин, які віддзеркалюють актуальність теми дисертаційного дослідження:

незначною кількістю вітчизняних наукових досліджень, присвячених аналізу правового імунітету як міжгалузевого феномена, причому більшість

наукових робіт, присвячених правовому імунітету, мають чітко виражений галузевий характер;

необхідністю доведення спадкоємності інституту правового імунітету в праві, яке застосовувалося на теренах сучасної України;

нагальною потребою розробки методологічного підґрунтя для дослідження правових виключень;

необхідністю уніфікації категоріального апарату, полісемічний характер якого негативно впливає на зміст нормативно-правових актів, в яких закладено положення імунітетного характеру;

необхідністю визначення загальних принципів і правил застосування правових імунітетів;

потребою універсалізації інструментального характеру правових імунітетів.

Необхідність дослідження правових імунітетів пов'язана з недостатньою визначеністю законодавства у питанні змістовних ознак правових імунітетів, у співвідношенні правових імунітетів з іншими правовими виключеннями, що створює ситуацію колапсу в правовому регулюванні, де політичні цілі домінують над правовими вимогами, в результаті чого в суспільстві виникає ціла страта „недоторканих”, які користуються фактичним імунітетом від юридичного переслідування, але не на підставі закону, а на підставі свого соціального стану, матеріального забезпечення, наявних родинних, професійних зв'язків із тими, від кого залежить створення режиму правопорядку на теренах України. Подолання необґрунтованого нормами права розширення соціального середовища зазначеного типу можливе виключно на засадах чіткого визначення принципів розбудови й порядку застосування правових імунітетів.

Звернення до історії формування інституту правового імунітету в українському праві дозволяє зробити висновок про етапи генезису правової інституції виключного характеру, виявити ті характерні риси правових імунітетів, які отримали соціальне схвалення, підтверджене досить тривалим застосуванням, і набули характеру правової цінності, оскільки не пов'язані з політичними, соціальними, державотворчими процесами, які мали місце на українських землях в умовах різних історичних епох. Історичний аналіз інституалізації правових імунітетів створює підґрунтя для визначення перспектив розвитку відповідного правового вилучення в умовах генезису державності і права.

Враховуючи значну галузеву розгалуженість правових норм, в яких визначаються правові імунітети, суттєвого значення набуває їх класифікація, яка забезпечує застосування універсального методу порівняльного аналізу правових імунітетів з метою, по-перше, більш детального дослідження адитивних ознак правових імунітетів, по-друге, об'єднання у межах єдиного предмета наукового дослідження правових реалій, які об'єктивно знаходяться в різних структурних елементах системи права, по-третє, відмежування правових імунітетів від інших суміжних правових явищ.

Теоретичне дослідження правового імунітету має суттєве значення і для подальшого розвитку галузевих юридичних наук, оскільки його узагальнююче осмислення змісту, форм і меж застосування створює доктринальне підґрунтя для внутрішньогалузевої правотворчості і правозастосовної діяльності.

Ступінь розробленості проблеми визначення правового імунітету визначають праці вітчизняних і зарубіжних фахівців у галузі юриспруденції. Серед використаних у дисертаційному дослідженні слід назвати теоретичні дослідження таких науковців, як М.І. Козюбра, А.Ф. Крижанівський, О.В. Малько, С.В. Мірошник, І.С. Морозова, Ю.М. Оборотов, П.М. Рабінович, О.Ф. Скакун, С.Ю. Суменков, М.В. Цвік, Ю.А. Юшкова та ін.

У процесі здійснення дисертаційного дослідження активно застосовувалися праці представників наукової думки різного галузевого спрямування, а саме: у галузі конституційного права: С.В. Ківалова, М.П. Орзіха та ін.; у галузі міжнародного права: М.В. Буроменського, В.Ф. Мешери та ін.; у галузі кримінального права і кримінального процесу: С.О. Волкотрубца, В.Г. Дасєва, С.В. Стахівського, Л.В. Удалової та ін.; у галузі цивільного права і процесу: В.В. Молчанова, Є.О. Харитонова та ін.

Емпіричною базою для дисертаційного дослідження було прийнято Конституцію України і чинне законодавство України, артефакти правового характеру, багато- та двосторонні міжнародні договори, правові документи Конституційного Суду України, судова практика міжнародних та національних судових органів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідницької програми Одеської національної юридичної академії на 2006–2010 роки: „Традиції та новації в сучасній українській державності і правовому житті” (державний реєстраційний номер 0106U004970) і є складовою частиною наукової теми кафедри теорії держави і права Одеської національної юридичної академії „Традиції та новації у правовому житті України (теоретичний аспект)”.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертації полягає в загальнотеоретичному дослідженні правового імунітету, як окремого правового феномена комплексного характеру.

Відповідно до зазначеної мети виділяються конкретні завдання дослідження:

визначити дефініції правового імунітету на підставі виділення адитивних ознак зазначеної правової реалії;

здійснити аналіз історії інституалізації і розвитку правового імунітету в законодавстві, яке діяло на українських землях в умовах різних історичних епох;

встановити особливості загальноправових проявів та змісту спеціальних принципів застосування правових імунітетів;

встановити розмежувальні ознаки між правовими імунітетами і суміжними правовими реаліями;

дослідити проблеми класифікації правових імунітетів з метою їх подолання в процесі застосування імунітетів;

здійснити аналіз функціональних особливостей правових імунітетів;

надати характеристику форм правових імунітетів та їх змістовні особливості на підставі визначення юридичної природи правових виключень;

надати телуричні, темпоральні і персональні характеристики застосування правових імунітетів у процесі реалізації правових виключень.

Об'єктом дослідження є правовідносини, які виникають, змінюються, припиняються щодо правового імунітету як до особливої форми правового вилучення.

Предметом дослідження є загальнотеоретичне визначення правового імунітету в контексті його ознак, інституціонального положення та практики застосування в Україні.

Методи дослідження. У роботі використано загальнонаукові і спеціально-наукові методи пізнання, вибір і поєднання яких обумовлено цілями і завданнями дослідження окремих аспектів правових імунітетів. Так, метод системно-функціонального аналізу було застосовано в процесі виділення адитивних ознак правових імунітетів із загального кола властивостей правових виключень, а також в процесі систематизації внутрішніх форм проявів правових імунітетів та їх функціональних характеристик. Історичний, догматичний і порівняльно-правовий методи широко застосовані в процесі дослідження історичного аспекту генезису законодавства різних історичних епох і визначення принципів нормативного закріплення й застосування правових імунітетів. У всіх розділах роботи використовуються методи формальної й діалектичної логіки, зокрема методи аналізу та синтезу, дедукції й індукції, узагальнення й аналогії тощо.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в українській юриспруденції загальнотеоретичним комплексним дослідженням правового імунітету, який втілює спеціальні вилучення з ординарного правового порядку. Новизна обумовлюється авторським підходом до більшості досліджуваних проблем, систематизацією і вдосконаленням цілої низки вже сталих положень теоретичного характеру, розробленням власних дефініцій.

Зокрема, наукова новизна виражена в таких положеннях, які вносяться на захист:

уперше:

визначено основні принципи правових імунітетів як базові засади нормативного визначення і практичного застосування правових імунітетів, визначено специфіку проявів загальноправових принципів при їх поширенні на положення правових вилучень;

досліджено основні етапи формування інституту правового імунітету в українському законодавстві різних історичних епох;

виділено телуричні, темпоральні та персональні характеристики дії правових імунітетів та сформульовано загальні правила застосування правових імунітетів залежно від темпоральних особливостей виникнення й припинення права на імунітет;

удосконалено:

визначення правових вилучень, які являють собою систему загальних або спеціальних правил, чим створюється особливий правовий режим для чітко визначеного кола фізичних і юридичних осіб, яким надаються додаткові права (привілеї, пільги), або які звільняються від виконання юридичних обов'язків, юридичної відповідальності, або порядок притягнення яких до юридичної відповідальності відзначається спеціальним характером;

дефініцію правового імунітету, який визначається як окрема форма юридичного вилучення, в межах якого особа, що наділена спеціальними ознаками, пов'язаними із здійсненням міжнародних, державних і громадських функцій, звільняється від виконання окремих юридичних обов'язків, від юридичної відповідальності або інших примусових заходів та забезпечує особливий порядок притягнення до юридичної відповідальності;

дефініцію недоторканності, під якою розуміють особливу форму правового імунітету, якою встановлюється спеціальний правовий порядок, за допомогою якого регулюється вирішення питань: незастосування до особи юридичних санкцій; про порушення кримінальної справи і справи про адміністративне правопорушення; про застосування заходів кримінально-процесуального та адміністративного характеру; про пред'явлення обвинувачення, проведення окремих слідчих дій в особливому порядку;

визначення юрисдикційного імунітету як особливої форми правого імунітету, яка характеризується обмеженням діяльності судових органів держави здійснювати правосуддя в процесі розгляду правових спорів через виключення як окремих справ, так і вирішення окремих питань, з компетенції суду, який в ординарному порядку такою компетенцією наділений;

дефініції правового індемнітету як особливої форми правового імунітету, який полягає у звільненні від юридичної відповідальності особи, яка здійснює публічні функції, за висловлення і результати голосування, крім випадків, коли у висловленнях особи наявні ознаки образи чи наклепу;

визначення імунітету свідка, який являє собою особливу форму правового імунітету, що полягає у звільненні певної особи, яка підлягає допиту як свідка, від обов'язку свідчити проти себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, усиновлених, усиновителів, а також у прямій забороні допитувати окремих осіб як свідків, що є гарантією здійснення публічних

функцій протидії злочинності й залученням громадськості до процесу вирішення правових спорів;

набули подальшого розвитку:

твердження про доцільність визначення функціональних характеристик правових імунітетів із подальшим розмежуванням їх видів залежно від спрямування;

вчення про виключно суб'єктний характер правових імунітетів.

Практичне значення одержаних результатів проявляється в можливості їх застосування у подальших дослідженнях як у сфері загальнотеоретичної юрисдикції, так і галузевих наук як їхньої теоретико-методологічної основи. Окремі положення можуть бути використані у:

нормотворчій діяльності і в процесі вдосконалення змісту нормативно-правових актів – для регулювання питання застосування правових імунітетів;

науково-дослідній роботі – з метою подальшої уніфікації категоріального апарату теорії держави та права та галузевих юридичних наук як на видовому рівні правових імунітетів, так і на родовому рівні правових виключень;

навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін „Теорія держави і права”, „Міжнародне публічне право”, „Конституційне право”, „Кримінальне право”, „Кримінально-процесуальне право” та ін., а також написання відповідних розділів у підручниках і навчальних посібниках.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри теорії держави і права Одеської національної юридичної академії. Результати та висновки дослідження доповідалися на шести науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції „Другі Прибузькі юридичні читання” (Миколаїв, 24–25 листопада 2006 р.); 10-й ювілейній звітній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу ОНЮА (Одеса, 20–21 квітня 2007 р.); Міжнародній науково-практичній конференції „Треті Прибузькі юридичні читання” (Миколаїв, 23–24 листопада 2007 р.); V Всеукраїнській науковій конференції правників-початківців (Львів 26–27 листопада 2007 р.); Міжнародній науково-практичній конференції „Четверті Прибузькі юридичні читання” (Миколаїв, 25–26 листопада 2008 р.); Міжнародній науково-практичній конференції „П'яті Прибузькі юридичні читання” (Миколаїв, 27–28 листопада 2009 р.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження знайшли відображення у 13 публікаціях, 7 із яких містяться в наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено ВАК України.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків і списку використаних джерел – 202 найменування. Загальний обсяг дисертації становить 244 сторінки, із них основного тексту – 224 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначаються об'єкт, предмет, мета і завдання, а також методи дослідження, зазначаються її теоретична і практична значущість, наукова новизна, коротко формулюються основні положення, які виносяться на захист, викладено відомості про апробацію основних положень дослідження, розкривається структура роботи.

Перший розділ „Ознаки та генеза правового імунітету” складається з трьох підрозділів, в яких надається загальне визначення дефініції правового імунітету, здійснено аналіз його адитивних ознак, характеризуються основні принципи формування й застосування „імунітетних” норм права, виокремлюються загальноправові та галузеві принципи нормативного закріплення і практичного застосування правових імунітетів, здійснено детальне дослідження виникнення й формування інституції правового імунітету на українських землях в умовах різних історичних епох, що надає можливість визначити стан розвитку законодавства про правові імунітети та перспективи його генезису.

У **підрозділі 1.1. „Правовий імунітет та його адитивні ознаки”** здійснюється аналіз існуючих в юридичній літературі підходів до визначення поняття правового імунітету, наводиться характеристика основних концепцій стосовно даної правової категорії. Надається визначення правового імунітету, в якому зазначаються адитивні ознаки правової категорії, встановлення яких є обов'язковою передумовою визнання у тому чи іншому правовому явищі ознак імунітету. У цілому можна зробити висновок, що в процесі формування дефініції правового імунітету, в якій за основу беруть адитивні ознаки даної правової реальії, склалося декілька підходів, що відрізняються один від одного обсягом і змістом тих ознак, які виводяться авторами цих дефініцій як визначальні.

Визначаються основні адитивні ознаки правового імунітету як правової категорії. До них належать: по-перше, правовий імунітет полягає у звільненні суб'єкта права від виконання певних обов'язків, які йому притаманні у зв'язку із здійсненням окремих функцій; по-друге, правовий імунітет поширюється виключно на осіб, яким притаманні нормативно-визначені ознаки; по-третє, правовий імунітет являє собою певне юридичне виключення; по-четверте, правовий імунітет має виключно функціональний характер; по-п'яте, правові імунітети за своїм змістом характеризуються або звільненням від виконання певних обов'язків, або звільненням від юридичної відповідальності чи застосування інших примусових заходів, або особливим порядком притягнення до юридичної відповідальності. На підставі виділених ознак, з урахуванням різноманітності проявів окремих видів імунітетів, які прямо залежать від галузевої належності норм, де закріплені ознаки правового імунітету, сформульовано таку дефініцію правового імунітету.

Під правовим імунітетом слід розуміти окреме юридичне виключення, в межах якого особа, яка наділена спеціальними ознаками, пов'язаними із здійсненням міжнародних, державних або громадських функцій, звільняється від виконання окремих юридичних обов'язків, від юридичної відповідальності або інших примусових заходів та забезпечує особливий порядок притягнення до юридичної відповідальності.

У підрозділі 1.2. „Основні принципи формування і застосування „імунітетних” норм права” зазначається що, для більш повного визначення смислового навантаження юридичної категорії „правовий імунітет”, практики застосування положень, які наділяють окремих суб'єктів правовими імунітетами, розглянуто принципи правових імунітетів, які є фундаментальними, базовими положеннями, визначають юридичну природу, нормативне визначення і порядок застосування правових імунітетів, що є важливою передумовою для формування законності в процесі використання правових вилучень взагалі, та імунітетів, зокрема.

Надається детальний аналіз окремим загальнонравовим принципам. Так, відповідно до принципу законності, нормативне закріплення, практичне застосування правових імунітетів мають здійснюватися виключно у відповідності до правових встановлень.

Щодо застосування імунітетів слід визнати й використання принципу публічності (офіційності), відповідно до якого всі державні органи й посадові особи, встановивши факт наявності підстав для використання імунітетних норм, зобов'язані забезпечити їх застосування незалежно від бажання особи, яка наділяється певним імунітетом.

Розкрито принцип вирішення спірних питань щодо застосування імунітетів виключно в судовому порядку. Визначено принцип свободи оскарження, принцип відносності правового імунітету, принцип імперативного характеру, принцип строкового характеру та принцип функціонального характеру правових імунітетів.

Здійснено аналіз співвідношення імунітету з принципом суверенітету, рівності всіх перед законом і судом, невідворотності юридичної відповідальності. На підставі цього зроблено висновок, що правовий імунітет і загально правовий принцип рівності осіб перед законом і судом знаходяться у різних сферах правового буття особи: імунітет – у публічний, а рівність права і свобод поширюється, у першу чергу, на приватну сферу правового буття, на людський вимір права, а тому розглядати правовий імунітет як виключення з принципу рівності перед законом і судом немає ніяких підстав. За тих же обґрунтувань відсутні підстави і для визнання правового імунітету як обмежувального фактора принципу рівності осіб перед законом і судом. Крім того, правовий імунітет не суперечить принципу невідворотності юридичної відповідальності за тих підстав, що зазначений принцип має матеріальний характер і в разі абсолютно справедливого не зведення юридичної відповідальності виключно до

покарання у різних формах його прояву, правовий імунітет, який має у більшості випадків процесуальний характер, не тільки не суперечить зазначеному принципу, але й забезпечує його реалізацію, визначаючи особливий порядок відповідальності окремих категорій осіб, які наділені повноваженнями щодо здійснення публічних функцій.

Підрозділ 1.3. „Етапи розвитку правових імунітетів в українському праві та законодавстві, що діяло на українських землях в умовах різних історичних епох” присвячений аналізу історії формування правових імунітетів на українських землях, оскільки сьогодинішній стан розвитку законодавства про правові імунітети, перспективи його генезису можна визначити виключно на підставі детального дослідження виникнення й формування інституції правового імунітету.

Виділено п'ять етапів розвитку на українських землях права взагалі, і правового інституту імунітету, зокрема: стародавній період, польсько-литовський період, імперський період, радянський період, сучасний етап, який співпадає з отриманням Україною незалежності.

Стародавнє право Київської Русі акцептувало в себе основні здобутки права, яке знайшло поширення у країнах сучасної Європи, що у повному обсязі належить до особливої категорії правових встановлень – імунітетних норм. Але цей термін досить активно замінювався категоріями „привілеї” або „вольності”. Положення імунітетного характеру мають епізодичний характер у Руській Правді.

Польсько-литовський період розвитку української державності і права характеризувався прийняттям і застосуванням Литовських статутів. У них вперше на нормативному рівні закладаються підвалини дипломатичного імунітету, який набуває поки що єдиної форми – гарантованої недоторканності, яка забезпечується спрощеним порядком провадження у справах про злочин, де потерпілим є „гість чужеземний”. Значну увагу автори Литовського статуту 1566 року приділяють і регулюванню питань підсудності окремих правових спорів, для чого використовуються юридичні форми правового імунітету.

На підставі здійсненого дослідження встановлення правових імунітетів у законодавстві козацької доби зроблено декілька висновків. Зокрема, у назвах універсалів і наказів термін „імунітет” взагалі не використовується, а використовуються вказівки на такі інші правові виключення, як пільги, привілеї та права, хоча за змістом юридична конструкція правового імунітету використовується достатньо широко. Правові імунітети мають чітко визначений суб'єктний характер і поширюються або на певних посадових осіб (представників козацької старшини), або на колективний суб'єкт (городяни), або на окремих осіб, які наділялися правовим імунітетом здебільшого юрисдикційного змісту, як відзнака за сумлінну службу. Широке використання імунітетних норм поряд із пільгами і привілеями створило підґрунтя для формування самотнього українського права, яке характеризується гуманістичним спрямуванням і широким застосуванням

нормативних виключень з метою досягнення певного соціально-корисного результату.

У період розвитку російського імперського права правові імунітети, як самостійне правове явище, не отримали значного поширення, а розглядалися як елемент привілеїв, які орієнтовані на надання додаткових прав і пільг окремим категоріям громадян. На рівні з українським правом у праві російському отримали поширення юрисдикційні імунітети, однак, на відміну від українського права, такі імунітети поширювалися не на іноземців, а на окремі верстви населення російської держави. У російському праві не так широко, як в українському, але використовувалися індивідуальні імунітети.

Значний внесок у розбудову українського права внесла Центральна Рада, апогеєм нормотворчої діяльності якої стало прийняття Конституції Української Народної Республіки, в якій знайшли відображення й імунітетні норми, що, на жаль, так і не отримали свого подальшого розвитку і практичного застосування. Зокрема, вперше на українських землях визнається депутатський індемнітет.

Весь радянський період розвитку законодавства, яким встановлювалися правові імунітети, свідчить про найбільш детальне нормативне регулювання тільки двох форм правового імунітету – недоторканність дипломатичних агентів та імунітет держави.

Історія формування правового інституту імунітету в українському праві вказує на цінність цієї правової реалії, оскільки вже аксіомою стала соціальна мудрість, відповідно до якої цінності є тим вагомішими, чим вони є довговічнішими. Історія генезису правових імунітетів в Україні підтверджує їх суттєву аксіологічну складову, яка стає ще більш вагомою з урахуванням широкого використання правових імунітетів із кожною наступною історичною епохою розвитку права на українських землях.

Другий розділ „Категоріальний статус і форми правових імунітетів” складається із двох підрозділів і містить порівняльний аналіз правового імунітету із такими суміжними правовими категоріями, як правова пільга, правові привілеї та правові обмеження. Крім того, у розділі виокремлюються основні форми імунітету, надається детальна характеристика особистій і колективній недоторканності, індемнітету, юрисдикційному імунітету та імунітету свідка.

У підрозділі 2.1. „Співвідношення правового імунітету із суміжними правовими категоріями” зроблено звернення до проблеми порівняльного аналізу правового імунітету з іншими юридичними категоріями.

У цілому імунітети і пільги з юридичної точки зору є однопорядковими реаліями, однак такими, що характеризуються різними формами впливу на правовий стан суб'єкта: правові пільги вірізняються наданням особі додаткових прав або свобод, які є додатковими до загальних, ординарних прав і свобод, а правові імунітети – звільненням особи від виконання обов'язків та юридичної відповідальності, виведення з-під юрисдикції суду

або застосовування особливого порядку притягнення особи до юридичної відповідальності.

Характер співвідношення правових імунітетів і привілеїв полягає в тому, що привілеї, будучи такими правовими вилученнями, в яких використовується позитивна форма визначення змісту правової поведінки шляхом надання додаткових, спеціальних прав, за своєю суттю відповідають положенням правових імунітетів, в яких використовується протилежна юридична техніка опису правил поведінки з використанням форми звільнення від виконання окремих обов'язків, у тому числі й юрисдикційного характеру, юридичної відповідальності або обов'язку притерпіти окремі нестатки, пов'язані із застосуванням заходів державного примусу.

На сьогоднішній день досить складним є розмежування між правовими імунітетами та іншими нормативними вилученнями. Це обумовлено тим, що вони не використовуються у чистому вигляді – вони використовуються в юридичній техніці як взаємодоповнюючі правові засоби, які мають загальну мету – створити особливе правове становище для осіб, які здійснюють міжнародні, державні та окремі громадські функції.

Правові імунітети і правові обмеження характеризуються різною юридичною природою за певного співпадіння змістовних ознак, тоді як правові привілеї (пільги), маючи з правовими імунітетами загальну юридичну природу (правові вилучення), вірізняються саме змістом правових положень. Чітке розмежування зазначених правових реалій створює підстави адекватного до їх змісту застосування у процесі правового регулювання суспільних відносин

У підрозділі 2.2 „Форми правових імунітетів” досліджено форми правових імунітетів, визначено їх загальні й спеціальні характеристики, встановлено особливості реалізації в процесі регулювання суспільних відносин на підставі визнання того, що правові імунітети є особливою формою правових виключень.

Однією з найбільш поширених форм правового імунітету є недоторканність, яка може поширюватися як на індивідуальних суб'єктів, так і на колективних (юридичних осіб). Це комплексне правове явище, яке містить у собі як матеріально-правову, так і процесуально-правову складові і є особливим правовим виключенням із загальних правил. Під недоторканністю слід розуміти особливу форму правового імунітету, якою встановлюється спеціальний правовий порядок, яким регулюється вирішення питань: незастосування до особи юридичних санкцій; про порушення кримінальної справи і справи про адміністративне правопорушення; про застосування заходів кримінально-процесуального (запобіжних та інших заходів кримінально-процесуального примусу) та адміністративного (запобіжні, заходи попередження тощо) характеру; про пред'явлення обвинувачення, проведення окремих слідчих дій в особливому порядку.

У межах правової недоторканності виокремлюються самостійні види, які згідно з функціональним характером правових імунітетів, залежать від ознак суб'єктів, що знаходяться у каузальному зв'язку із публічними функціями, які ними виконуються. При цьому необхідно підкреслити, що правова недоторканність, як форма правового імунітету, не може ототожнюватися з поняттям недоторканності окремих осіб.

Було розглянуто елементи недоторканності щодо суб'єктів, які наділено правовим імунітетом і які здійснюють різні публічні функції, а саме: недоторканність дипломатичних агентів, дипломатичних представництв і співробітників консульських установ; недоторканність посадових осіб міжнародних організацій і представників держав, які беруть участь у діяльності міжнародних організацій і конференцій; недоторканність посадових осіб, які знаходяться на державній службі (Президент України, народні депутати, депутати місцевих рад, судді, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, посадові особи Рахункової палати) тощо.

На підставі визначених ознак юрисдикції та правових імунітетів зроблено висновок, що під юрисдикційним імунітетом слід розуміти виведення з-під компетенції держави повноважень із правового регулювання суспільних відносин як виключення із загального правила здійснення регулюючого впливу з метою гарантування здійснення міжнародних і державних функцій. Юрисдикційний імунітет за змістом співпадає з поняттям „судовий імунітет”, яке повністю й адекватно передає змістовний характер юрисдикційного імунітету.

Останнім часом в юридичній літературі, яка присвячена аналізу правового стану народного депутата, використовується термін „депутатський індемнітет”. Індемнітет являє собою певну форму правового імунітету, який полягає у звільненні від юридичної відповідальності особи, що здійснює публічні функції, за висловлення і результати голосування, крім випадків, коли у висловленнях особи наявні ознаки образи чи наклепу.

Ще однією самостійною формою правового імунітету слід визнати імунітет свідка, який, на відміну від недоторканності, юрисдикційного імунітету й індемнітету має виключно процесуальну юридичну природу. Імунітет свідка являє собою особливу форму правового імунітету, яка полягає у звільненні певної особи, що підлягає допиту як свідок, від обов'язку свідчити проти себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, усиновлених, усиновителів, а також у прямій забороні допитувати окремих осіб як свідків, що є гарантією здійснення публічних функцій протидії злочинності й залучення громадськості до процесу вирішення правових спорів.

Досить часто на підставі домінуючої ознаки тієї чи іншої форми правовий імунітет починає ототожнюватися тільки з однією із його форм. У зв'язку із зазначеним пропонується у нормативно-правових актах, в яких встановлюються правові виключення, застосування яких до певного суб'єкта пов'язується із здійсненням ним міжнародних, державних і

громадських публічних функцій, що забезпечують звільнення від виконання окремих юридичних обов'язків, від юридичної відповідальності або інших примусових заходів, та особливий порядок притягнення до юридичної відповідальності, замість поняття „недоторканність”, яку слід розглядати виключно як одну із форм правового імунітету, застосовувати поняття „правовий імунітет”, враховуючи, що жоден суб'єкт не користується виключно недоторканністю, а поряд із нею використовуються й інші форми правового імунітету.

У **третьому розділі „Класифікація та дія правових імунітетів”**, який містить три підрозділи, здійснено класифікацію правових імунітетів, що дозволило охарактеризувати різноманітні зовнішні форми проявів зазначеного правового виключення; проаналізовано функції правових імунітетів; визначено темпоральні, телуричні та персональні межі застосування правових імунітетів.

У **підрозділі 3.1. „Класифікація правових імунітетів”**, виходячи з багатоаспектності значення класифікацій, здійснено аналіз систематизації проявів правових імунітетів з урахуванням їх значущості у процесі регулювання суспільних відносин, тобто акцент зроблено саме на практичній доцільності використання класифікації, її інструментальній необхідності, а саме надано класифікацію правових імунітетів: на підставі домінуючих ознак предмета правового регулювання (у міжнародному, конституційному, адміністративному, цивільному, кримінальному та кримінально-процесуальному праві); за суб'єктами, щодо яких імунітети застосовуються (професійні, особисті, змішані); на підставі природи та характеру функцій, які здійснюються правовими імунітетами (міжнародний, державний, міждержавний і громадський); залежно від їх змісту, на підставі чого правові імунітети можна поділити на матеріально-правові та процесуально-правові; на підставі особливих ознак об'єктів, які забезпечують правові імунітети (особиста недоторканність; недоторканність службових, житлових приміщень і приватних резиденцій, недоторканність майна, транспортних засобів і засобів зв'язку, службового листування, архівів та інших документів; імунітет свідка, імунітет бюджету країни).

У **підрозділі 3.2. „Функції правових імунітетів”** закріплено, що функції правових імунітетів полягають в основних напрямках їх правового впливу на суспільні відносини з метою отримання конкретного, позитивного соціально-значущого результату. У межах правового імунітету охарактеризовано цілий ряд функцій. Регулятивна функція правових імунітетів знаходить своє втілення у регулюванні суспільних відносин шляхом їх нормативного закріплення у правових нормах з метою створення орієнтиру, правового еталону поведінки суб'єктів відносин, які виникають у процесі регулюючого впливу правових норм на суспільні відносини. Причому виділяються регулятивна статична та регулятивна динамічна функції. Охоронна функція правових імунітетів полягає у такому їх спрямуванні, яке орієнтує й забезпечує реалізацію

правових імунітетів в умовах їх загального визнання й використання та забезпечення недоторканності правових положень шляхом застосування заходів правового впливу. Стимулююча функція правового імунітету характеризується впливом цього правового засобу на свідомість і психіку особи з метою стимулювання поведінки відповідно до правових встановлень імунітетного характеру. Гарантуюча функція правових імунітетів зводиться до забезпечення тієї чи іншої діяльності суб'єкта, створення умов для отримання соціально значущого результату такої діяльності. Компенсуюча функція правових імунітетів зводиться до забезпечення особи, яка виконує важливі функції міжнародного, державного або громадського характеру, окремих додаткових переваг як компенсації за здійснення зазначених функцій. Обмежувальна функція правових імунітетів характеризується обмеженнями на використання визначених правом різноманітних форм юридичної відповідальності у разі вчинення протиправних діянь, обмеженнями у застосуванні примусових заходів, обмеженням виконанням загальних обов'язків у зв'язку із здійсненням публічних міжнародних, державних і громадських функцій. Комунікативна функція правових імунітетів характеризується сублімацією правових імунітетів як зразків комунікативної взаємодії правових систем окремих країн на міждержавному рівні. Функція ціннісно-орієнтаційного впливу правових імунітетів віддзеркалює аксіологічний вимір зазначеного виду правових виключень.

У підрозділі 3.3. „Телурична, персональна та темпоральна дія правових імунітетів” зроблено звернення до питань дії правових імунітетів телуричного (просторового), темпорального (часового) та персонального (суб'єктного) характеру.

Телурична дія правових імунітетів характеризується трьома сферами їх поширення, які співпадають із природними просторами земної кулі – коли йде мова про міжнародні імунітети держави та її представників; з територією декількох держав – при застосуванні правового імунітету міжнародних організацій; з територією держави – коли суб'єкти здійснюють державні функції. Зроблено висновок, що дія правових імунітетів у просторі безпосередньо пов'язана із суб'єктними характеристиками осіб, які здійснюють публічні функції.

Темпоральна дія правових імунітетів пов'язується із часом фактичного виникнення підстав до застосування імунітету і часом припинення дії правових імунітетів і не підлягає уніфікації на підставі специфіки отримання кожним суб'єктом повноважень щодо здійснення міжнародних, державних і громадських публічних функцій. Для визначення темпоральних характеристик правових імунітетів необхідно враховувати час до набуття правового імунітету (ante immunitatem), час дії правового імунітету (cum immunitate), час після застосування правового імунітету (post immunitatem). Визначення співвідношення часу існування юридичного факту (фактичного складу) як підстави для застосування правового імунітету з часом юридичної

оцінки такого факту і правовим станом особи, на яку поширюються положення правового імунітету, є підставою для правильного визначення темпоральних особливостей правових імунітетів.

ВИСНОВКИ

Здійснене дослідження правових імунітетів дозволяє заявити про важливу роль, яку вони відіграють у системі правового регулювання, забезпечуючи своїм існуванням і застосуванням гарантованість здійснення публічних функцій суб'єктами, діяльність яких має міжнародний, державний і громадський характер.

Комплексне дослідження дозволяє сформулювати певні висновки теоретичного характеру і практики застосування правових імунітетів, найбільш вагомими з яких є такі:

1. Пропонується дефініція правового імунітету, яка репрезентує адитивні ознаки даної правової реальності, такого змісту: під правовим імунітетом слід розуміти окреме юридичне вилучення, в межах якого особа, наділена спеціальними ознаками, пов'язаними із здійсненням міжнародних, державних, і громадських функцій, звільняється від виконання окремих юридичних обов'язків, від юридичної відповідальності або інших примусових заходів та забезпечує особливий порядок притягнення до юридичної відповідальності.

2. Нормативне визначення і практика застосування правових імунітетів дали можливість сформулювати особливість прояву загальноправових принципів щодо правових імунітетів – принцип законності. Відповідно до правових імунітетів принцип законності трансформується в систему правил – юридичних аксіом такого змісту: правовий імунітет має бути закріпленим виключно у формі норм права; визначення і застосування правових імунітетів здійснюється не інакше як на підставі та в порядку, передбаченому законом; вирішення питання про звільнення від виконання юридичних обов'язків, від юридичної відповідальності або інших заходів примусового характеру, використання спеціальних правил притягнення до юридичної відповідальності не допускає використання аналогії.

3 метою забезпечення виконання принципу законності, яким обмежується коло джерел правових імунітетів виключно законодавчими актами, що виключить можливість необґрунтованого використання правових імунітетів, пропонується ст. 92 Конституції України, в якій встановлюється перелік питань, що вирішуються виключно законами України, доповнити пунктом 23 такого змісту:

„23) правові імунітети і правові пільги”.

3. Власні інституційні принципи розбудови правових імунітетів передбачають застосування певних положень базового характеру:

вирішення спірних питань щодо застосування імунітетів виключно в судовому порядку;

гарантування свободи оскарження полягає в тому, що кожна особа, щодо якої не були застосовані норми про імунітети, має право оскаржити рішення про незастосування імунітетів у судовому порядку;

принцип відносності правового імунітету полягає в тому, що жодна особа, відповідно до діючого законодавства, не має і не може мати абсолютного імунітету;

принцип імперативного характеру правового імунітету полягає в недопустимості відмови від імунітету самим носієм правового імунітету;

принцип строкового характеру правового імунітету полягає в тому, що правовий імунітет застосовується виключно в межах виконання повноважень або в знаходженні у певному правовому стані;

функціональний характер правових імунітетів полягає в тому, що нормативне визначення правового імунітету, його застосування здійснюються виключно у зв'язку з реалізацією особою міжнародних, державних або громадських функцій.

4. На підставі співвідношення між правовим імунітетом і принципом рівності перед законом зроблено висновок, що правовий імунітет і зазначений принцип знаходяться у різних сферах правового буття особи: імунітет – в публічний, а рівність права і свобод поширюється, у першу чергу, на приватну сферу правового буття, на людський вимір права, а тому розглядати правовий імунітет ані як виключення з принципу рівності перед законом, ані як обмежувальний фактор зазначеного принципу немає ніяких підстав.

5. Аналіз співвідношення правового імунітету і принципу невідворотності юридичної відповідальності дає можливість зробити висновок про відсутність між ними протиріччя за тих підстав, що зазначений принцип має матеріальний характер, і в разі абсолютно справедливого не зведення юридичної відповідальності виключно до покарання у різних формах його прояву, правовий імунітет, який має у більшості випадків процесуальний характер, забезпечує реалізацію принципу невідворотності юридичної відповідальності, визначаючи особливий порядок відповідальності окремих категорій осіб, які наділені повноваженнями щодо здійснення публічних функцій.

6. Історія формування інституту правових імунітетів в українському праві вказує на цінність цієї правової реалії, оскільки вже аксіомою стала соціальна мудрість, відповідно до якої цінності є тим вагомішими, чим вони є довговічнішими. Генезис правових імунітетів підтверджує їх суттєву аксіологічну складову, яка стає ще більш вагомою із урахуванням широкого використання правових імунітетів із кожною наступною історичною епохою розвитку права на українських землях. Історія розвитку правових імунітетів на українських землях указує на загальну тенденцію: активне застосування імунітетів виключно на правових засадах з метою гарантування реалізації публічних функцій і заохочення до соціально-позитивної діяльності.

7. Правові імунітети є самостійною формою правових вилучень, які являють собою систему юридичних вилучень з ординарних (загальних) або спеціальних правил, чим створюється особливий правовий режим для чітко визначеного кола фізичних і юридичних осіб, яким надаються додаткові права (привілеї, пільги), або які звільняються від виконання юридичних обов'язків, юридичної відповідальності, або порядок притягнення яких до юридичної відповідальності відзначається спеціальним характером.

8. Правовий імунітет характеризується єдністю чотирьох взаємопов'язаних форм, які укладаються в юридичні конструкції особистої та колективної недоторканності, юрисдикційного імунітету, індемнітету й імунітету свідка. Співвідношення зазначених форм утворює специфічність імунітетів окремих суб'єктів права, які здійснюють публічні функції міжнародного, державного і громадського характеру.

Під юрисдикційним імунітетом, як особливою формою правого імунітету, слід розуміти правові виключення, які обмежують судові органи держави здійснювати правосуддя в процесі розгляду правових спорів через виключення як окремих справ, так і вирішення окремих питань, із компетенції суду, який в ординарному порядку такою компетенцією наділений. Індемнітет являє собою певну форму правового імунітету і полягає у звільненні від юридичної відповідальності особи, яка здійснює публічні функції, за висловлення й результати голосування, крім випадків, коли у висловленнях особи наявні ознаки образи чи наклепу.

На підставі аналізу фактичного індемнітету, який застосовується щодо судді в процесі розгляду ним справ, доцільно діюче законодавство, яким гарантується незалежність суддів, доповнити нормою такого змісту: „Судді не несуть адміністративну, кримінальну, цивільно-правову відповідальність за все висловлене в нарадчій кімнаті в процесі обговорення результатів судового розгляду, а також за результати голосування в процесі прийняття рішення”. Імунітет свідка являє собою особливу форму правового імунітету, яка полягає у звільненні певної особи, що підлягає допиту як свідок, від обов'язку свідчити проти себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, усиновлених, усиновителів, а також у прямій забороні допитувати окремих осіб як свідків, що є гарантією здійснення публічних функцій протидії злочинності її залучення громадськості до процесу вирішення правових спорів.

9. На відміну від усталених поглядів про виключно процесуальний характер юридичної недоторканності, пропонується врахувати і наявний матеріальний зміст, що дає змогу визначити особисту і колективну недоторканність як особливу форму правового імунітету, якою встановлюється спеціальний правовий порядок, яким регулюється вирішення таких питань: незастосування до особи юридичних санкцій; про порушення кримінальної справи і справи про адміністративне правопорушення; про застосування заходів кримінально-процесуального (запобіжних та інших заходів кримінально-процесуального примусу)

та адміністративного (запобіжні, заходи попередження тощо) характеру; про пред'явлення обвинувачення, проведення окремих слідчих дій в особливому порядку.

10. Доцільним є виключення з депутатської недоторканності імунітету на проведення окремих слідчих дій, тим більше, що гарантією їх законного й обґрунтованого проведення є прийняття рішення в судовому порядку. З метою забезпечення об'єктивного прийняття рішення щодо проведення слідчих дій стосовно народного депутата слід чітко визначити, що проведення таких дій (обшук, виїмка) здійснюється за рішенням голови апеляційного суду, що буде додатковою гарантією перевірки обґрунтованості їх проведення.

11. З метою приведення у відповідність кримінально-процесуального законодавства України до положень Віденської конвенції 1963 року, де посадова особа консульської установи не може бути обмежена у свободі інакше як на підставі судового рішення, пропонується ст. 165-2 КПК України доповнити положенням, відповідно до якого, рішення про затримання посадової особи консульської установи приймається виключно в судовому порядку, що є додатковою гарантією для неупередженої й об'єктивної оцінки доказів у справі, кваліфікування встановлення виду злочину, у вчиненні якого консульська посадова особа підозрюється, професійного встановлення наявності або відсутності зв'язку злочинного діяння з посадовою діяльністю особи, що має принципове значення при вирішенні питання про застосування положень правового імунітету у формі недоторканності.

12. Правова недоторканність Президента України значно обмежена як у порівнянні з правовою недоторканністю глав інших держав, так і загальним змістом посадового правового імунітету, визначеного в національному законодавстві. Забезпечення недоторканності Президента України вимагає уточнення переліку злочинів, які є підставою для зміщення його з посади в порядку процедури імпічменту, оскільки діюче законодавство (ст. 111 Конституції України) містить не конкретне формулювання – скоєння злочину, який містить ознаки державної зради або іншого злочину. Є доцільним обмежити підстави для позбавлення недоторканності глави держави тільки трьома категоріями злочинів – діяння проти основ національної безпеки України (Розділ I КК України), умисні злочини проти життя особи (Розділ II, ст.ст. 115–118, 120 КК України) і діяння проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (Розділ XX КК України).

13. З метою подолання правової колізії, яка виникла на підставі неузгодженості положень законодавства про статус депутатів місцевих рад і процесуального законодавства, пропонується ч. 2 ст. 31 Закону України „Про статус депутатів місцевих рад” викласти в такій редакції:

„2. Всі запобіжні заходи щодо депутата місцевої ради можуть застосовуватися виключно в судовому порядку.

Суд, який обрав запобіжний захід стосовно депутата місцевої ради, повідомляє про це відповідну місцеву раду не пізніше наступного робочого дня з дня застосування запобіжного заходу”.

Зазначена редакція закону повністю відповідає змісту правового імунітету депутата представницького органу місцевого самоврядування і діючому кримінально-процесуальному законодавству.

14. На підставі здійсненого дослідження правових імунітетів, якими наділені суб'єкти, що здійснюють державні функції, для забезпечення ефективної діяльності виконавчої влади і відповідно до принципів симетричності застосування правових заходів забезпечення державної влади, враховуючи застосування правових імунітетів до суб'єктів, які здійснюють законодавчу і судову функції, пропонується наділити Прем'єр-Міністра України державним імунітетом на весь термін виконання ним посадових обов'язків, враховуючи, що відповідно до міжнародної практики, глава уряду наділяється міжнародним імунітетом на рівні з главою держави. Зміст державного імунітету глави уряду, за деякими виключеннями, може прирівнюватися до імунітету глави держави.

15. Пропонується поділ правових імунітетів на матеріально-правові та процесуально-правові, який має велике значення в процесі застосування досліджуваного виду правових виключень, оскільки при очевидній єдності положень, які утворюють самостійне правове явище – правовий імунітет, змістовні характеристики, підстави та умови, порядок визначення й темпоральні межі застосування мають суттєві відмінності. Відповідно до зазначеної класифікації, до правових імунітетів матеріального характеру автором віднесено: правова недоторканність у тій її частині, яка забезпечує звільнення від юридичної відповідальності (кримінальної, адміністративної, цивільно-правової тощо), від виконання окремих юридичних обов'язків, які за загальним правилом накладаються на осіб, що не користуються правовим імунітетом, правовий індемнітет. До правових імунітетів процесуального характеру слід віднести забезпечений нормами міжнародного права юрисдикційний імунітет, а також особливий порядок притягнення до юридичної відповідальності, порядок обрання запобіжних та інших примусових заходів процесуального характеру, імунітет свідка.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Ткаля О. Імунітет як правовий інститут / О. Ткаля // Право XXI століття: становлення та перспективи розвитку : зб. наук. праць / за ред. В.І. Терентьєва, О.В. Козаченка. – Миколаїв : Іліон, 2006. – С. 493–496.

2. Ткаля О. Сучасні проблеми юрисдикційного імунітету держави в міжнародному приватному праві / О. Ткаля // Сучасний вимір держави та

права : зб. наук. праць / за ред. В.І. Терентьєва, О.В. Козаченка. – Миколаїв : Іліон. – 2008. – С. 423–425.

3. Ткаля О.В. Правовий імунітет у категоріальному апараті юриспруденції / О.Ткаля // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – Вип. 29 / за ред. С. В. Ківалова, Ю.М. Оборотова [та ін.]. – О. : Юрид. л-ра, 2006. – С. 48–54.

4. Ткаля О.В. Правовий імунітет та його різновиди / О. Ткаля // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – Вип. 36 / за ред. С. В. Ківалова, Ю.М. Оборотова [та ін.] – О. : Юрид. л-ра, 2007. – С. 117–126.

5. Ткаля О.В. Проблеми правового імунітету в кримінальному процесі / О. Ткаля // Визначальні тенденції генезису державності і права : зб. наук. праць Міжнар. наук.-практ. конф. „Треті Прибузькі юридичні читання” / за ред. В.І. Терентьєва, О.В. Козаченка. – Миколаїв : Іліон, 2007. – С. 491–495.

6. Ткаля О.В. Правовий імунітет та його різновиди. / О. Ткаля // Правове життя сучасної України : тези доповідей 10-ї ювілейної звітної наукової конференції професор.-виклад. і аспірант. складу ОНЮА / відп. ред. д-р юрид. наук, проф. Ю.М.Оборотов. – О. : Фенікс, 2007. – С. 23-26.

7. Ткаля О.В. Теоретичне обґрунтування дипломатичного імунітету / О. Ткаля // Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави : зб. статей V Всеукр. наук. конф. працівників-початківців. – Львів; О. : Фенікс, 2008. –

С. 187-191.

8. Ткаля О.В. Теоретичне обґрунтування імунітету як особливої правової категорії / О. Ткаля // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – Вип. 43 / за ред. С. В. Ківалова, Ю.М. Оборотова [та ін.] – О. : Юрид. л-ра, 2008. – С. 234–243.

9. Ткаля О.В. Теоретичне обґрунтування дипломатичного імунітету / О. Ткаля

// Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – Вип. 46 / за ред. С.В.Ківалова, Ю.М. Оборотова [та ін.] – О. : Юрид. л-ра, 2009. – С. 369–377.

10. Ткаля О.В. Юрисдикційна форма правового імунітету / О. Ткаля // Держава і право: de lege praeterita, instate, future : Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. / за ред. О.В. Козаченка. – Миколаїв : Іліон. – 2009. – С. 93-94.

11. Ткаля О.В. Співвідношення правового імунітету з іншими суміжними правовими реаліями / О.В. Ткаля // Сучасна українська політика : зб. наук. праць. – № 18. – Київ-Миколаїв. – 2010. – С.123-132.

12. Ткаля О.В. Правий імунітет та суміжні правові категорії. / О.Ткаля // Актуальні проблеми держави і права : збір. наук. праць. – Вип. 50 / за ред. С.В.Ківалова, Ю.М. Оборотова [та ін.] – О. : Юрид. л-ра, 2010. – С. 411–418.

13. Ткаля О.В. Особиста та колективна недоторканність, як особлива форма правового імунітету / О. Ткаля // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – Вип. 51 / за ред. С. В. Ківалова, Ю.М. Оборотова [та ін.] – О. : Юрид. л-ра, 2010. – С. 269–277.

АНОТАЦІЯ

Ткаля О.В. Правовий імунітет в Україні: загальнотеоретичне дослідження. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2010.

У дисертації здійснено загальнотеоретичне комплексне дослідження правового імунітету, який втілює спеціальні виключення з ординарного правового порядку, що характеризуються звільненням суб'єктів від виконання окремих правових обов'язків, звільненням від юридичної відповідальності та інших примусових заходів, особливого порядку провадження в юридичних справах. Визначено основні принципи правових імунітетів як базові засади нормативного визначення і практичного застосування правових імунітетів, визначено специфіку проявів загальноправових принципів при їх поширенні на положення правових вилучень. Досліджено основні етапи формування інституту правового імунітету в українському законодавстві різних історичних епох. Виокремлено телуричні, темпоральні та персональні характеристики дії правових імунітетів та сформульовано загальні правила застосування правових імунітетів залежно від темпоральних особливостей виникнення й припинення права на імунітет.

Чітко сформульовано дефініцію правового імунітету, який визначається як окрема форма юридичного виключення, в межах якого особа, що наділена спеціальними ознаками, пов'язаними із здійсненням міжнародних, державних, і громадських функцій, звільняється від виконання окремих юридичних обов'язків, від юридичної відповідальності або інших примусових заходів та забезпечує особливий порядок притягнення до юридичної відповідальності. Досліджено дефініцію недоторканності, правового індемнітету, юрисдикційного імунітету та імунітету свідка, як особливих форм правового імунітету.

Підтверджено твердження про доцільність визначення функціональних характеристик правових імунітетів із подальшим розмежуванням їх видів залежно від спрямування, вчення про виключно суб'єктний характер правових імунітетів.

Ключові слова: правові вилучення, правовий імунітет, форми правого імунітету, юрисдикційний імунітет, індемнітет, імунітет свідка, особиста та колективна недоторканність, функції правових імунітетів.

АННОТАЦИЯ

Ткаля О.В. Правовой иммунитет в Украине: общетеоретическое исследование. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Одесская национальная юридическая академияб, Одесса, 2010.

В диссертации осуществлено общетеоретическое комплексное исследование правового иммунитета, как специального исключения из ординарного правового порядка, которое характеризуется освобождением субъектов от выполнения отдельных правовых обязанностей, от юридической ответственности и других принудительных мероприятий и предусматривает особый порядок производства в юридических делах. Определены основные принципы правовых иммунитетов как базовые принципы нормативного определения и практического применения данной категории права, определена специфика проявлений общеправовых принципов при их распространении на положение правовых исключений. Исследованы основные этапы формирования института правового иммунитета в украинском законодательстве разных исторических эпох. Выделены теллурические, темпоральные и персональные характеристики действия правовых иммунитетов и сформулированы общие правила применения правовых иммунитетов в зависимости от темпоральных особенностей возникновения и прекращения права на иммунитет.

Более четко сформулирована дефиниция правового иммунитета, определяющегося как отдельная форма юридического исключения, в пределах которого лицо, наделенное специальными признаками, связанными с осуществлением международных, государственных, и общественных функций, освобождается от выполнения отдельных юридических обязанностей, от юридической ответственности или других принудительных мероприятий и обеспечивает особый порядок привлечения к юридической ответственности. Исследована дефиниция неприкосновенности, правового индемнитета, юрисдикционного иммунитета и иммунитета свидетеля, как особых форм правового иммунитета.

Подтверждено утверждение о целесообразности определения функциональных характеристик правовых иммунитетов с последующим разграничением их видов в зависимости от направления, учение об исключительно субъектном характере правовых иммунитетов.

Ключевые слова: правовые исключения, правовой иммунитет, формы правового иммунитета, юрисдикционный иммунитет, индемнитет, иммунитет свидетеля, личная и коллективная неприкосновенность, функции правовых иммунитетов.

SUMMARY

Lena V. Tkalya. Legal privilege in Ukraine: theoretical reach. – Manuscript.

Dissertation on receipt of scientific degree of candidate of legal sciences on specialty 12.00.01 – Theory and history of state and law; history of political and legal studies. – Odessa National Academy of Law. Odessa, 2010.

The dissertation observes complex theoretical ground of immunity with its special exception from the ordinary legal issue Though subjects set free from legal duty and responsibility and other coercive actions, special proceedings of legal business take place. Basic immunity principles as basic found a tion of nomination of nomination and practical use are determined. Leading legal principles of immunity and their expansion as for the exclusion of legal regulation are also determined.

Basic phases of immunity institution formation in Ukrainian legislation of different historical epochs are researched. The dissertation studies different descriptions of immunity actions and states general rules of immunity usage. The dissertation gives a clear definition of immunity as a peculiar form of legal exception within which a person liable responsible for international, state and civil operations is free from some legal duties, or some other compulsory measures. In this case the person is secured by special legal liability.

The definition of legal privilege, jurisdictional, immunity, inviolability and immunity of witnesses as particular forms of immunity is observeal. The dissertation corroborates the statement as for immunity features with further division accorders to their regulation.

Key words: legal privilege, jurisdictional, immunity of witness, security of person and collective factures, immunity features, immunity actions, community privilege, legal exception.

Підписано до друку 20.05.2010.
Формат 60×90/16. Ум.-друк. арк. 1,9. Наклад 100 прим.

Видавництво ПП «Фенікс»
Свідоцтво ДК № 1044 від 17.09.2002 р.
65009, м. Одеса, вул. Зоопаркова, 25. Тел.: 7777-591.